

ПРОБЛЕМИ СТАТЕВОГО ВИХОВАННЯ І СТАТІ У НІМЕЦЬКІЙ СУСПІЛЬНІЙ ДУМЦІ НАПРИКІНЦІ XVIII – НА ПОЧАТКУ XIX СТОЛІТТЯ

На всіх етапах розвитку людської цивілізації загальним завданням виховання була підготовка молоді до життя у суспільстві, формування особистості, яка здатна успішно діяти в межах характерної для певного суспільства укладу культури. Статеве виховання – процес, спрямований на вироблення рис, якостей, властивостей, а також настанов особистості, що визначають необхідне суспільству ставлення до представника іншої статі.

Система педагогічної освіти Німеччини має столітні традиції статевого виховання, тому вивчення цього досвіду відкриває нові можливості для розвитку педагогічної освіти в Україні в умовах її адаптації до вимог загальноєвропейського освітнього простору. Доцільним є проведення ретроспективного аналізу різних підходів в історії статевого виховання Німеччини, який дасть можливість одержати загальну картину процесів у рішенні досліджуваного питання сьогодні.

Головна увага таких видатних освітніх діячів Німеччини, як Й. Зенде (J. Sende), К.Р. Бах (K.P. Bach), Р. Борман (R. Borgmann), Г. Гразель (H. Grassel), Г. Кентлер (H. Kentler), У. фон Аппен (U.v. Appen), Г. Гаугер (H. Gauger), К. Кадеман, Г. Пайн, Г. Вальтер та ін., була сконцентрована на пошуки виховного ідеалу та розробці теоретичних засад статевого виховання.

Мета нашої статті полягає у висвітленні проблеми статевого виховання і статі у німецькій суспільній думці наприкінці XVIII – на початку XIX століття.

На початку буржуазної ери з'являються перші серйозні педагогічні рекомендації на сексуальну тематику. Визначну роль у вихованні, а саме у статевому вихованні, відіграли погляди філантропістів, чий літературі ми приділяємо особливу увагу. Найважливіші представники, такі як Базедов (Basedow J.B., 1724-1790) [3], Кампе (Campe J.H., 1746-1818) [5], Віллауме (Villaume P., 1746-1825) [16], Оест (Oest J.F.) [14] і Вінтерфельд (Winterfeld M.) [17], розвинули в кінці XVIII століття – на початку XIX століття основні принципи систематичного статевого виховання для школи і батьків.

Цілі виховання філантропістів відповідали буржуазній моралі настільки, наскільки вона вимагала від підлітків стриманості і придушення інстинктів. *«Філантропісти розвивали до неможливості перебільшену фантазію, знищувати або приховувати від дітей і молоді все те, що могло би викликати сексуальні почуття»* [9, 49]. Тілесне загартування і стримання відігравали для педагогіки філантропів важливу роль. Як виховний захід, щоб уберегти молодь від таємних гріхів, пропонує Зальцманн тривалу зайнятість, постійні спостереження, жодної вільної хвилини у ліжку, просте харчування, контроль літератури яка читається, заборона торкатися статевих органів і повчання про процеси дітонародження [4, 33].

Йоган Ф. Оест (Oest J.F.), Морітц А. фон Вінтерфельд (Winterfeld M.) і Петер Віллауме (Villaume P.) уклали тези, які охоплювали питання, як можна вберегти молодих людей від тягару ганьби і самозаплямовування. Ідеалом була цнотливість і уникнення будь-яких натяків на сексуальність, Але, наприклад, Віллауме визнав: *«Якщо не задовільняти цікавість дітей у цій сфері, то вони знайдуть відповідь на вулиці серед друзів»* [16, 131].

Йоган Базедов (Basedow J.V.) говорить про статеве виховання у своїй праці «Основний твір», де він писав про «походження людського життя через статевий інстинкт». Кожна доросла дитина була немовлям і народжена з плоті своєї матері. Проте жодна жінка не може завагітніти без участі чоловіка, для цього потрібно щоб обидві статі в певному віці мали природне бажання [3; 128]. В 3-му томі свого «Основного твору» він веде мову про народження, однак про психологічні фактори мова не йдеся.

В цьому і інших текстах Базедов наголошує на соціальний аспект, звертає увагу на стосунки між чоловіком і жінкою, ставлення один до одного, до сімейного життя, до батьківських завдань. Статеві органи він позначає як таємничі частини. Своєю «поверхневою» інформацією, яка більше навіювала страх, ніж була інформативною, спробував він задовільнити цікавість молоді у сексуальній сфері. Проте його обережні спроби статевої просвіти наштовхувалися на критику, яку він і передбачав. Відкрита форма статевого виховання, про яку говорив Базедов, була у XVIII столітті неможлива.

Відомий філантропіст Г.Х. Зальцман (С.G. Salzmann) у передмові до перекладеного ним твору Мері Уоллстонкрафт «Захист жіночих прав» – першого з творів емансипаційного руху жінок, писав: *«Я вважаю не тільки нешкідливим, а й дуже корисним знайомити дівчаток з ботанікою, і зокрема зі статевими органами рослин. Цим можна було б підготувати ґрунт для розмов батьків з дочками про статеві органи людини. Матір, яка не в змозі говорити з дочкою на цю тему, – матір тільки наполовину і піддає дочку небезпеці втратити через відсутність необхідних знань здоров'я і честь. З усіх людських забот найдурніша – боязнь говорити з молодими людьми про «статеві органи і про їх призначення...»* [1, 207].

Бабель.

У XIX столітті сексуальна мораль приймає остаточно обмежені форми, тобто не має будь-якого натяку про існування сексуальності, навіть у стосунках подружжя. Чоловіки і жінки спілкуються одні з одними так, наче ні в одних, ні в інших статевих органів немає. Сексуальність жінки придушується, при чому ця тенденція посилюється різноманітними «науковими» публікаціями, які або ставлять під сумнів існування жіночої сексуальності, або ж називають жінок «секс-бестіями», які потребують виховання і керування. Це сприяло, з одного боку, розповсюдженню ригідності в жінок, а з другого – психогенної імпотенції у чоловіків. Проте чоловіки мають можливість, і це вважається допустимим, звертатися до «жінок легкої поведінки», які все таки переслідуються буржуазним суспільством. Такий спосіб поведінки все ж не відповідає нормам християнської сексуальної моралі. Як писав З. Фройд, *«у своєму сексуальному самоствердженні чоловік відчувається засоромленим повагою до жінки і*

цілком розгортається в цьому відношенні тільки коли має справу з приниженим сексуальним об'єктом». (Кравець)

Цим чітко виражається повне значення поняття «подвійна мораль». З однієї сторони вимагається від членів суспільства як чоловічої, так і з жіночої статі, обмеження і контроль своєї сексуальності, з іншої сторони морально осуджена проституція допускається і практикується. Проте така «подвійна сексуальна мораль» виявиться стабільною в ХХ столітті, що виразиться і на інших сферах [92; 43].

З середини 80х років 19 століття помітно збільшувалася кількість публікацій на тему статевого виховання і сексуальної просвіти, починає свій розвиток сексуальна педагогіка. І прибічники сексуальної моралі, і реформатори в сфері сексуальності намагалися розвіяти незнання дорослих і вихованців сфері сексуальності, яке здійснювалося як у формі філософських, соціологічних чи медичних творів, так і народною мовою виданих брошурах, повчальній літературі, іосновним пунктом якої було коли, де і як здійснювати просвіту щодо питань сексуальності. Існувало багато авторів з різноманітними відповідями, які пропонували великий арсенал тактик, стратегій і інституцій: деякі пропонували сімейні прогулянки природою і на прикладі тварин пропонували проводити виховання, інші вимагали, щоб самі матері як природні вихователі здійснювали статеve виховання. Існували і такі, які вимагали співпраці батьків і школи. Статеve виховання хлопців вважалося важливішим ніж дівчат. В жодній зі сфер, на думку німецького етнолога Е. Фукса, не займались з таким фанатизмом просвітою і вихованням, як у сфері статевиx стосунків. Доки процвітала буржуазно мораль, а процвітала вона майже все ХІХ століття, ні дорослі не мали об'єктивного уявлення про ці питання, ні підростаюче покоління не мало в цій галузі ніяких істинних знань. Молоде покоління навіть зобов'язане було нічого не знати про ці питання. За поняттями міщанства абсолютне незнання в цьому відношенні – ознака вищої моральності. І справді, молодь, особливо дівчата, відрізнялись повним незнанням цих питань. Основою дрібнобуржуазної моралі було переконання, що незнання – кращий захист від небезпек, що загрожують цнотливості.

Проблемами жіночої освіти опікувався відомий німецький педагог Карл Шмідт (1819-1864). Намагаючись вловити відмінну особливість жіночого виховання, він звертається спочатку до фізіологічної, а потім до психологічної відмінності статей з тим, щоб звідти вивести основу для відмінностей в освіті чоловіка і жінки. *«Чоловік і жінка, – говорив К. Шмідт, – обидві половинки людини, що взаємно доповнюють одна одну, і в однієї з цих половин більше висловлюється як раз те, що в іншої сторони на другому плані. І тому кожна з цих половин прагне зробитися цілою людиною, чоловіко-дружиною і дружино-чоловіком (Mann-Weib und Weib-Mann). І тому-то кохання є сила, котра в чоловікові і жінці саме себе шукає і знаходить».*

Досить негативно ставився Фрідріх Вільгельм Форстер (Foerster, F.W., 1869-1966) до свідомої передачі знань про сексуальність. Як захисник існуючих моральних поглядів у своїй праці «Сексуальна етика і сексуальна педагогіка» виступаючи за необхідність статевого виховання, пропагує він раннє статеve

виховання, яке має за мету, спрямувати думки школярів від сексуальності. З раннього дитинства необхідно навчати дітей стримувати свої інстинкти і виховувати силу волі. Як конкретні вправи він пропонує, наприклад, постити, рано вставати, відмовлятися від улюблених ігор, не зважати на біль. Лише в зрілому віці можна самому поцікавитися питаннями сексуальності [797; 120].

Як заперечення ідей Форстера лунало гасло реформаторів: «Краще роком раніше, ніж днем пізніше» [124; 93]. Еллен Кей, (Е. Кей, 1849-1926) відомий педагог-реформатор, у своїй книзі «Століття дітей» дотримувалася ідеї про необхідність сексуальної просвіти дітей. *«Лише даючи правдиву і змістовну відповідь на запитання дітей про сексуальність, можемо ми виховати їх відповідальними за самих себе і за інших, лише цим ми можемо забезпечити високу моральність і чесність зростаючого покоління»* [1214; 36]. Сексуальне партнерство, наприклад в формі шлюбу, стоїть для Е. Кей на службі продовження роду і батьківства. Обмеженість сексуальності цією однією функцією вказує на репресивний момент в моделі Е. Кей.

Схожими ідеями керувався і Й.П. Мюллер (J.P. Müller) у своїй праці «Статева мораль і життєве щастя». Сексуальність для нього є силою, яка сприяє продовженню роду, проте не обмежується лише цією функцією. *«Статевий акт може бути моральним, навіть якщо він не спрямований на продовження роду, а коли він походить від любові і моралі»* [17135; 84]. У зв'язку з цим виступає Мюллер за раннє сексуальне роз'яснення, яке повинно включати ознайомлення з засобами контрацепції.

На початок ХХ століття статево виховання було соціально необхідним і являло собою моральне зобов'язання, яке вимагало «відкритого» зображення стану речей. Проте перш за все йшлося про те, щоб, за допомогою відповідних знань, втримати підлітків від дошлюбних статевиx відносин. Незважаючи на всі прагнення відкритості, багато авторів довели свою данину перед буржуазним сексуальним вихованням, уникаючи в своїх педагогічних творах ясного і чіткого роз'яснення, яке все ж було «необхідною, хоч і делікатною тематикою». [ціммерман] *«Надто великим був ще й страх, що роз'яснення викличе надто надмірне збудження і розбудить приховані почуття і фантазію»* [9; 80]. Лише на початку ХХ століття зросла кількість реформаторських публікацій на тему статевого виховання, які надали більшої чіткості просвітницьким роботам. Всі речі називалися своїми іменами і допускалася можливість приймання засобів контрацепції. Навіть якщо застосування такого, за змістом прогресивного, сексуального роз'яснення в виховній практиці залишалося рідкісним, не можна не відмітити, що лише починаючи з епохи Просвітництва діючі в цей час філантропи вимагали, щоб займатися з учнями і молоддю темою сексуальності.

Проте всупереч знань про дитячу сексуальність і суспільні сподівання дитячої асексуальності, цілком статевого виховання в імперії виявилися культивування і дисципліна дитячої і молодіжної сексуальності, це означає спрямування на стійку систему норм і правил моралі і чеснот.

На початку ХХ століття вчення Зігмунда Фрейда про поняття сексуальності і інфантильної сексуальності, які суперечили буржуазним нормам, призвели до короткочасного обмеження репресивних норм сексуальності.

Сексуальність виступала на перший план. З ініціативи педагогів, які займалися питаннями статевого виховання, створюється на початку 20 століття «Союз шкільних реформаторів». Спільним для багатьох реформаторів було «прагнення перебудування сексуальної і виховної практики» [132; 50].

Їх цілі і процеси мали звичайно гетерогенний характер. Чітко виражені в цей час були різноманітні категорії суджень про сексуальну поведінку. Прогресивні, які частково формували жіночий рух, вимагали єдиних сексуальних прав чоловіків і жінок (Август Бебель (A. Bebel) [49] і Клара Цеткін (K. Zetkin) [23118]) і займали швидше позитивні позиції щодо різноманітних сексуальних форм прояву (М. Годанн (M. Hodann, 1894-1946) [1108], В. Райх (W. Reich, 1897-1957) [18615]); існували реформаторські напрямки, які розглядали сексуальність з точки зору расової гігієни і приросту населення (С. фон Еренфельс (C. von Ehrenfels), Е. Кей (E. Key)). Ф. Форстер вимагав підсилення буржуазної моралі перш за все з ціллю усунення подвійної моралі. Крім того, були і інші, котрі дотримувалися буржуазних моральних уявлень і задовольнялися існуванням подвійної моралі. *«Незважаючи на всі реформаторські намагання існували до Першої світової війни й такі, які виступали за заборону статевого виховання»* [7; 232].

Проте активні реформатори 20-30-х років ХХ століття не могли багато змінити в статево-вихованні, орієнтованому на буржуазні цінності, протягом короткого часу до приходу національно-соціалістичних сил. Це виявляється в загальних негативних поглядах по відношенню до планування народжуваності, що відобразилося у законодавстві. Продаж засобів контрацепції був ускладнений через §184 Карного кодексу, згідно якого штрафувалися продаж і реклама цих препаратів.

Висновки. Таким чином проведене дослідження дає підстави стверджувати, що в період з кінця ХVІІІ – початку ХІХ століття статево-виховання в ФРН було однією з центральних проблем загального виховання і досвіт педагогів того часу мав значний вплив на розвиток статевого виховання у майбутньому.

Перспективи дослідження з цієї проблеми полягають у тому, що багаторічний досвіт статевого виховання в Німеччині може бути використаний у школах України, але потребує переосмислення та відповідного узгодження з соціокультурними особливостями нашої держави. За такого підходу подальшого дослідження потребують питання змісту і форм статевого виховання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кравець В.П. Історія гендерної педагогіки. Навчальний посібник. – Тернопіль: Джура, 2005. – 440 с.
2. Bagel-Bohlan, Anja / Salewski, Michael. Sexualmoral und Zeitgeist im 19. und 20. Jahrhundert. – Opladen: Leske und Budrich Verlag, 1990. – S. 185.
3. Hoof, Dieter. Pestalozzi und die Sexualität seines Zeitalters. – St. Augustin, 1987. – S. 458.
4. Villaume, Peter. Ueber die Unzuchtsünden der Jugen, in: Campe, Johann H. Allgemeine Revision, Bd. 7. – Wolfbüttel, 1787/1979. – S. 296.